

laten opstellen dat in '38 als geheim drukwerk was toegezonden aan alle provinciale besturen en via deze aan de burgemeesters van de meer dan duizend gemeenten welke Nederland toen telde. In dat stuk: *Aanwijzingen betreffende de houding, aan te nemen door de bestuursorganen van het rijk, de provinciën, gemeenten, waterschappen, veenschappen en veenpolders, alsmede door het daarbij in dienst zijnd personeel en door het personeel in dienst bij spoor- en tramwegen in geval van een vijandelijke inval*¹, werd om te beginnen gesteld dat alle bestuursorganen en hun personeel op post dienden te blijven aangezien zulks 'in het belang der bevolking' was; die bevolking moesten zij 'voorlichten betreffende de houding welke deze tegenover de vijand en zijn organen heeft aan te nemen'; werden door de vijand volkenrechtelijk-ongeoorloofde handelingen bedreven, dan dienden zij te protesteren. Zij moesten vooral bedenken dat de Nederlandse regering wettige overheid bleef, wel zou van haar souvereiniteit de uitoefening feitelijk in handen van de bezetter zijn. Van vijandelijke daden jegens die bezetter moesten bevolking alsmede overheidspersonen en -dienaren zich onthouden. Eiste de bezetter persoonlijke diensten van de bevolking 'welke strekken ter voorziening in de behoeften van het bezettingsleger', dan mocht die eis ingewilligd worden; andere werkzaamheden te zijnen behoeve zouden daarentegen ongeoorloofd zijn, ja een daad van verraad jegens het eigen land, 'dus moreel verwerpelijk en bovendien strafbaar'; die werkzaamheden moesten geweigerd worden, 'wàt daarvan ook de gevolgen mogen zijn.' Wie bijvoorbeeld geprest werd om als gids voor de binnenvallende troepen op te treden, moest 'de dood of de kwelling verkiezen boven het verlenen van hulp aan de vijand.'

In het laatste hoofdstuk kwam het stuk op de ambtenaren terug. 'De reden dat ambtenaren in functie blijven', zo werd uiteengezet,

'is deze dat dit in het belang is van de bevolking; het nadeel dat zij daardoor mede het belang van de bezetter dienen, is in het algemeen geringer dan het grotere nadeel dat voor de bevolking zou voortvloeien uit het niet meer functioneren van het eigen bestuursapparaat. Indien echter de ambtenaar, door in functie te blijven, zodanige diensten aan de vijand zou bewijzen dat deze groter kunnen worden geacht dan het nut dat voor de bevolking aan zijn aanblijven is verbonden, dan zal hij zijn post moeten verlaten.'

In de *Aanwijzingen* was ook een richtlijn aangegeven voor de burgerij in bezet gebied: 'rechtstreeks deelnemen aan de krijgsverrichtingen' was

¹ Tekst: *Enq.*, dl. VII a, p. 38-45.